

SZIJ REZSŐ MEGJEGYZÉSEIHEZ

A történész mindig szereti a filológus részéről jövő kritikát. Készséggel adok helyet még több megjegyzésnek is Csombor-cikkemmel kapcsolatban, amelyet kizárólag arra szántam, hogy bizonyos történelmi kereteket megvonjak, másrészt szerzőnk egyetemes történelmi megfigyeléseinek hitelességét és európai szinten is számottevő értékeit néhány vonással kiemeljem. Éppen a történetiesség igényeinek tudható be, ha bizonyos kérdésekben a tipizálás a hibás általánosítás felé vitte a megfogalmazást. A történeties álláspont ugyanakkor kötelez is, és ebből a szempontból látszik kívánatosnak esetleg módszertanilag tanulságosnak is, ha a fő megjegyzéseket érintjük.

1. Készségesen elismerem, hogy az a formula, mely szerint a Zuchthausokban szegények dolgoznának, nem helyes. Am semmiképpen nem fogadható el Szij nézete sem, aki a dolgházakat azonosítja a javítóintézetekkel, „amelyekbe azokat gyűjtik egybe, akik dolgozhatnak, de nem akarnak, továbbá azokat az elzüllött fiatalokat, akikkel a szülők már nem tudtak mit kezdeni”. (Irodalomtört. Közlemények 1957. 1—2. sz. 121. l.) Azokról az intézményekről van szó, amelyekbe belkényszerítették az új társadalom rendjébe a termelés-közéitől megfosztott elemeket. „Így a földjétől erőszakkal megfosztott, elűzött és csavargóvá tett falusi népességet *groteszk és terrorista törvényekkel* belekorbácsolták — bélyegezték és — kínozták abba a fegyelmebe, amelyet a bér munka rendszere megkövetel”. Így jellemzi a folyamat lényegét Marx (A tőke. I. 1948. 797. l.) miután utalt többek között a Németalföldre vonatkozó 1537-es V. Károly-féle rendeletre és a Hollandia rendeinek, városainak 1614. márc. 19-i ediktumára. A „véres törvények” és a nyomukban kinőtt dolgházak „grotesksége” elsősorban abban állott, hogy „a mai munkásosztály apáit mindenekelőtt megfenyítették azért, mert kénytelenek voltak csavargókká és pauperekké lenni. A törvényhozás „önkéntes” bűnözőknek kezelte őket...” (Marx, uo. 794. l.) Ilyen „javításra szoruló” elemek tették a hollandiai dolgházak lakóinak többségét is. A morális megbélyegzés mögött a kapitalista társadalom fiatal korának kegyetlen vonásai húzódnak meg, melyek inkább a dolgházak fenntartóira ütnek vissza. Valóban Hollandia modernségére utalnak, de éppen nem a gondoskodás, emberségesség szellemét sugározzák. Az első kapitalista állam társadalmá éles fényárnyék kontrasztokat mutatott. Az én hibám az volt, hogy a pauper kifejezést egyszerűen „szegényre” fordítottam, anélkül, hogy magát a képletet megmagyaráztam volna. Szij korekciója pedig könnyen vezet a születő kapitalista társadalom helytelen megítéléséhez és a hollandi fejlődés ellentmondásosságának eltompításához.

2. Ide kapcsolódik a vallási kérdés megítéléséhez szükségesnek látszó észrevételem is. Az, hogy Hollandia a XVII. században a „gondolatszabadság klasszikus hazája” (I. K. 1957. 1—2. 122. l.), egyáltalán nem áll ellentétben azzal, hogy az 1616—18-as években (és máskor is) különös élességgel lángoltak fel a vallási harcok, éppen a kiéleződött osztályellentétek talaján. A nagyszámú történelmi feldolgozás elsorolása helyett (tájékoztató a legújabb összefoglalás, az *Algemeene Geschiedenis der Nederlanden* VI. kötete) legyen szabad megemlíteni a hágai „sáros koldusok” tevékenységét, a barikádharcokat Leydenben, tömegítéleteket Amszterdamban (1617), általában a nagy nyugtalanságot és vallási villongásokat, melyek nemcsak az osztályellentéteket, hanem a rendi és monarchista (Oraniai) törekvések harcát is leplezték bizonyos mértékben. Ha el ismerjük is Vliessingen speciálisabb helyzetét, a Csombor által megfigyelt jelenségek mégis az egész ország viszonyaira jellemzők voltak, legalábbis ekkor.

3. Az ún. protestáns abszolutista ideológiát nem kívánom bővebben érinteni, fejtegetve ennek külföldi forrásait. Semmiképpen nem tudom azonban lebecsülni a Bazilikon Doron hatását, annál is inkább, mert Korocz György előbb fordította le, mintsem I. Jakabból Bethlen kiábrándulhatott volna a tőle várt segítség elmaradása miatt. Még az *Europica Va-*

rietas megjelenése idején, 1620 elején sem volt nyilvánvaló az angol politika ártalmassága Bethlen előtt, hiszen éppen azért kötötte a szövetséget Pfalzi Frigyessel, hogy apósa segítségét megnyerje tervei számára. Másrészt politikai konjunktúrák és dekonjunktúrák nem befolyásolhatták az ideológiai hatások közvetítődését, mint ahogy SziJ állítja, Pataki Füsüs nyugodtan felhasználta I. Jakab művét. Bethlen egyébként szövetséget is kötött Angliával harmadik harca alkalmával. Mindezekon túl nyilván helyes, hogy Csombort nem Korocz György iránt érzett barátsága vitte az „abszolutista” ideológia talajára (ezt én sem állítottam), viszont tagadhatatlan a Basílikon Dorontól kapott impulzus, még feltételezhetően Csomborra is, annak ellenére, hogy Bethlen külpolitikájának lelkes híve volt.

4. Hogy bizonyos folyamatok bonyolultsága mily könnyen vezet félreértésekhez, helytelen nézetekhez, mutatja az eddigi magyar történeti irodalom is, mely nem tudta kellően ábrázolni Bethlen és a rendek viszonyát. Nem áll módunkban ezt részletezni, csupán eddigi kutatásaink alapján szeretnők kihangsúlyozni, hogy a központosító és rendi érdekek ellentéte korántsem olyan egyszerű, mint SziJ is állítja. A rendek ugyan 1620 elején még nem álltak el Bethlentől, sőt királyukká akarták választani, de előbb is, később is hiányzott hathatós támogatásuk. Ámde nem azért, amit SziJ említ: „mert a fejedelem politikájának plebejus és városias vonásai letagadhatatlanok” (I. K. 1957. 1—2. 124. l.). Bethlen „plebejus” vonásairól szóló megjegyzés sok hiányosságot sejtet Bethlen Gábor, különösen az 1619—20-as évek politikájának megértése terén. Ezért mi, történészek vagyunk a felelősek, és szükségesnek látszik végre egy tudományos igényű monográfia megjelentetése e témakörrel.

Végül azt szeretném megemlíteni, hogy az Udvari Scholát én is törésnek értékelem Csombor irodalmi tevékenységében, de SziJ idevágó és más kiegészítései igen értékeseknek tűntek fel, és ezek alapján is nagy várakozással tekintek készülő Csombor-életrajza elé. A történetiség azonban elsődrendű követelménye az ilyen természetű vállalkozásoknak.